

Gritsch professzor magnum opusa

Isten udvari bolondja

■ FABINY TIBOR

Eric W. Gritsch, a neves amerikai egyháztörténész *Martin – God's Court Jester (Isten udvari bolondja)* című munkája először *Luther Márton* születésének ötszázadik évfordulójára, 1983-ban jelent meg Amerikában. E könyv több évtizedes előadói, kutatói és tudományos szervezői tevékenység szintézise. A Luther Kiadó gondozásában 2006-ban napvilágot látott magyar fordítás *Böröcz Enikő* munkája.

Gritsch könyve alapvető egyháztörténeti szakmunka, amely ugyanakkor jól illusztrálja azt is, hogy – noha mindig is kísértette az egyháztörténetet, hogy a csábító könnyebb ellenállás felé menjen, és a világi történettudomány szolgálóleánya legyen – igazán jó egyháztörténetet csak kiforrott teológiai nézőpontból lehet írni. Az *Isten udvari bolondja* is valószínűleg annak köszönheti sikerét, hogy szerzője néhány évvel korábban az ökumenikus beállítottságú rendszeres teológus *Robert Jenson*nal együtt írta a *Lutheranism – The Theological Movement and Its Confessional Writings (Lutheranizmus: egy teológiai mozgalom és hitvallási iratai)* című művet.

Az *Isten udvari bolondja* több olvasói réteget szólít meg: a laikus érdeklődőt és a tudományos szakembert egyszerre. Az igazi egyháztörténet – mint teológiai munka – mindig az elsődleges szövegekre épít. Gritsch a lutheri életművet belülről ismeri, úgy ír Lutherről, hogy közben Luthert beszélgeti. Könyve ezért a magyar olvasók számára is egyúttal kalauz a hatalmas méretű Luther-

dagon dokumentálja s ugyanakkor olvasmányosan mutatja be a drámai életmű jelentős állomásait.

A második rész kritikusan viszonyul Luther „nyugtalanító hagyatékához” (a címe is ez). Ugyanis a lutheri életműnek valóban vannak számkra igen neuralgikus pontjai. Írásértelmezése forradalmi, de a mai történeti kutatás jegyében mi sok szempontból már másképpen nyúlunk a szövegekhez. Hermeneutikájában Luther sokszor még magához sem következetes: például elvileg elutasítja az allegorizálást, a gyakorlatban azonban nem tud megválni tőle. A kettős birodalom lutheri tanításában is vannak olyan gondolatok, amelyek az elmúlt évszázadok alatt sok félreértésre adtak alapot: a lutheránusok apolitikusságát, „kvietizmusát” magyarázták erre hivatkozva.

Az életmű legneuralgikusabb pontja vitathatatlanul Luthernek a zsidókhöz való viszonya. *Ronald Bainton* írta egy helyen: nagy kár, hogy Luther nem néhány évvel korábban halt meg, hiszen akkor nem maradt volna ránk a zsidóság ellen írt könyve, amelyet minden ép lelkű lutheránus jogosan elutasít és szégyell. Ugyanakkor Luther saját korának embere is volt, s a kereszténységben mindig is erős volt az antijudaizmus. Gritsch elutasítja azokat a nézeteket, amelyek Luthert *Hitler* előfutáraként emlegetik, s rámutat, hogy a reformátornál nem biológiai antiszemizmusról, hanem teológiai antijudaizmusról kell beszélnünk.

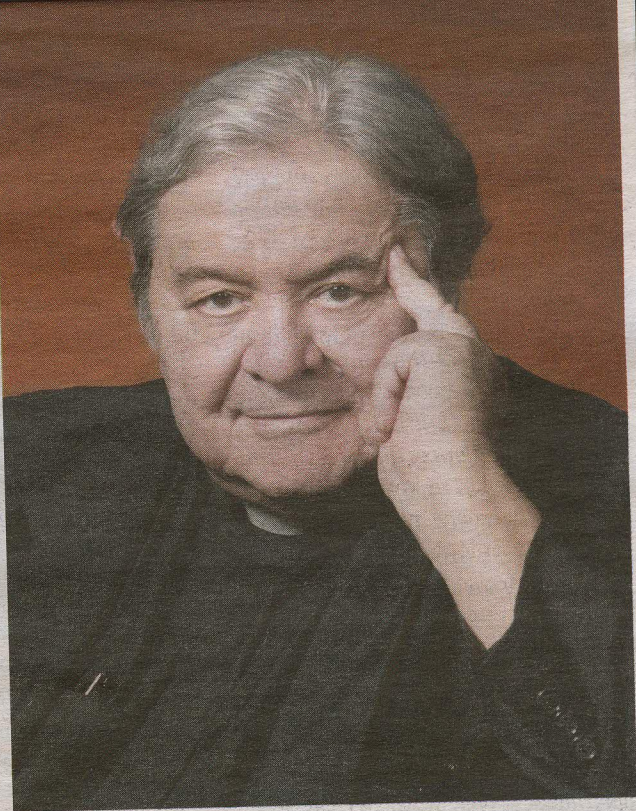
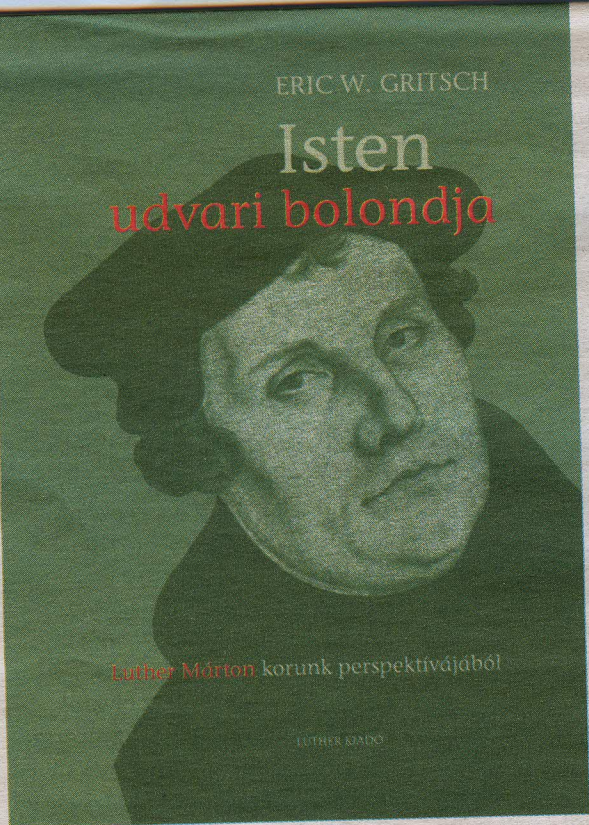
Gritschet ez a kérdés élete végéig élénken foglalkoztatta: a *Toxic Spirituality (Mérgező spiritualitás)* című, 2009-es könyvében a kereszténység

című rész pedig a Krisztus-követő nép elengedhetetlen szenvedéséről, a keresztény élet kibontakozásáról és – hogy a kezdetekhez ismét visszakanyarodjunk – Luther életéről szól.

Eric W. Gritsch több tanulmányában is foglalkozott Luther humorával. A reformátor *A német nemzet keresztény nemességéhez* című könyvében önmagát „udvari bolondnak”, Isten bohócának nevezte. Pál apostol a *Korinthusiakhoz írt első levelének* elején beszél az igehirdetés, a kereszt bolondságáról. A világ és Isten értékrendje diametris ellentétben van egymással. Ami az embernek bölcsesség, az Istennek bolondság; ami Istennek bölcsesség – az az embernek bolondság. „...azokat választotta ki az Isten, akik a világ szemében bolondok, hogy megszégyenítse a bölcseseket, és azokat választotta ki, akik a világ szemében erőtlének, hogy megszégyenítse az erőseket...”

Luther teocentrikus világlképében Isten a Nagy Játékos, a Nagy Rendező, a Nagy Dramaturg: a bölcseseket elveszíti, a bolondokat felmagasztalja, az erőtlenekeket kiválasztja, az erőseket megszégyeníti. Kegyelmet és bölcsességét a kereszt gyalázatába és bolondságába rejti: önmaga ellentétének látszatába. A történelem *larva Dei*, Isten álarca, ahol minden olyan, mint egy maszkabál: a nagyokosok és a nagybölcsek között egyedül a csörgősipkás udvari bolond rikantja a királynak az igazat. Ám őt megvetik, és senki sem figyel rá.

Minden emberi hibájával és bűnével együtt Luther mégiscsak ilyen bolond volt Isten udvarában. A történelem egy pontján tudta használni őt az Isten.

életműhöz: a weimari kritikai kiadás 2009-ig hetvenhárom, az amerikai kiadás 1986-ig ötvenöt számozott kötetet tesz ki. E szöveggözpontúságával a szerző tehát további kutatásra serkent. Hatalmas jegyzetanyaga és bibliográfiája egyértelműen kincsesháza világi kutatóknak és teológusoknak egyaránt.

A könyv számos értéke között a kiemelt jelentőségűt kell először megemlítenünk. Érdemes először a munka architektúráját szemügyre vennünk: három nagy részből áll, mindegyik rész négy fejezetből, mindegyik fejezet három alfejezetből. Három szóval jellemezhetjük: korrekt, kritikus, szolidáris.

A *Történelmi arcél* címet viselő első rész időrendben tekinti végig Luther életét és munkásságát. Korrekt módon feltárja, jól megragadja, gaz-

első kísértéseként (az egyoldalúvá torzult „kigyóravaszág” példajaként) tárgyalja az antiszemitizmust; ezt a fundamentalizmus, a triumfalizmus és a moralizmus követi, és a professzor halálának évében, 2012-ben jelent meg nagyszabású monográfiája Luther antiszemitizmusáról.

Végezetül Gritsch bátran szembenéz azzal a magyar nyelven is jól ismert, Erik Erikson-féle elmélettel, amely Luthert egyoldalúan a pszichanalízis segítségével mutatja be, s a reformátor és az egyház konfliktusát Luthernek az apja elleni lázadására vezeti vissza.

A kötetnek a tézis-antitézist követő harmadik, *Ökumenikus örökség* címet viselő része kétségtelenül Gritsch nagyszerű és gyönyörű szintézise. Krisztus-központú teológia a hit általi megigazulásról, a *Kereszt alakú egyház*

Gritsch könyve igen jó visszhangot váltott ki három évtizeddel ezelőtt, amikor először megjelent Amerikában. A kritikusok méltatták a szerző friss és eredeti hangját, tág ölelésű és mégis markáns koncepcióját, tudományos felkészültségét, olvasható stílusát, a táblázatok, kronológia használhatóságát s nem utolsósorban a szerző témához illő, finom humorát. Gritsch „korunk perspektívájából” nézett vissza fél évezred távlatába, innen tette fel szerencsésen megfogalmazott kérdéseit. A válaszok emberközelbe hoztak egy talányos személyt, aki viszont mindezért cserébe Isten-közelbe hozhatja e könyv olvasóját.

A szerző világi teológus, irodalomtörténész, a Károli Gáspár Református Egyetem professzora